

conczie și claritate. Mai mult decît atît, toate informațiile oferite de predecesori au fost supuse unei minuțioase verificări și îndreptate, acolo unde era cazul. Oferim, drept ilustrare, două exemple :

§ 35 : în ediția Laurand, i se atribuie lui Madvig lecțiunea *inueteratas*, iar unui manuscris, neprecizat însă, forma *inueterata*. La Combès citim : *inueteratas* D, Graevius : *-ta* Madvig (fără trimitere). Într-adevăr, la Madvig, *Opuscula academica*, II, p. 280, se poate găsi pledoaria pentru lecțiunea *inueterata*.

§ 37 : majoritatea manuscriselor au *Bissius* ; corectura *Blossius* este atribuită de Laurand, probabil după Simbeck, editorilor. La Combès se indică cu exactitate proveniența lecțiunii : este vorba de același manuscris D^a, pe care Laurand îl folosise de altfel în ediția sa.

Notele care însoțesc traducerea se referă la detalii de istorie literară, istorie și filozofie, vocabular filozofic etc. și se caracterizează prin aceeași rigoare a informației și conczie a stilului, dominante în întregul volum.

Sperăm că prezentarea de mai sus a reușit să scoată în evidență faptul că inițiativa conducerii colecției Budé de a nu mai reimprima ediția, remarcabilă la vremea ei, a lui L. Laurand, și de a încredința lui R. Combès refacerea textului va găsi un ecou favorabil, pe deplin meritat^a.

Sebastiana Popescu

Q. HORATI FLACCI *Opera*. Edidit Fridericus Klingner. Leipzig, Teubner, 1970, XXV + 378 p. (Bibliotheca scriptorum Graecorum et Latinorum Teubneriana.)

Semnaland retipărirea acestei cărți și importanța pe care o reprezintă pentru studierea lui Horațiu, îndeplinim, credem, și un modest act de pietate față de o personalitate științifică și umană de prim ordin, de curînd dispărută dintre noi, la 23.I.1968.

În istoria filologiei clasice, Fr. Klingner marchează un moment însemnat, de trecere de la filologismul îngust al sec. al XIX-lea la îmbrățișarea unui punct de vedere mai larg, precumpănitor estetic, asupra „Romanității”, continuînd în această privință orientarea inițiată de Fr. Leo, Ed. Norden, R. Heinze.

Opera sa științifică însumează aproape 100 de lucrări — studii, articole, recenzii, cuvîntări, cuprinse și în două culegeri : *Römische Geisteswelt* (1943, 1952, 1956, 1961) și *Studien zur griechischen und römischen Literatur* (1964), urmate de un volum monografic asupra lui Vergiliu (1967).

Esența metodei folosite pentru elaborarea acestora constă în a pătrunde în structura operei literare prin forța revelatoare a cuvîntului spre a-i cuprinde apoi valoarea artistică de ansamblu. Filologia devine astfel o premisă obligatorie a interpretării estetice. Acest lucru se vedește cu prisosință în rîvna lui Fr. Klingner de a constitui o ediție Horațiu, ale cărei etape de realizare (1935—1959) însoțesc șirul de studii consacrate poetului (1929—1952).

Așa cum însuși arată în studiul pregătitor, *Über die Recensio der Horazhandschriften*, Hermes, 1935, p. 249—268, 361—403, precum și în prefețele edițiilor, Fr. Klingner își propune să clarifice și să perfecționeze efortul de editare științifică a poetului, renscia sa apărînd astfel ca un produs al școlii filologice europene, germane îndeosebi.

Otto Keller și Alfred Holder în prefețele celor două volume ale ediției lor (1864, 1870) și Keller în *Epilogomena zu Horaz*, 3 volume, Leipzig, 1879—1880 au pus bazele cercetării moderne a tradiției horațiene, orînduînd cele cca. 250 de manuscrise, a căror vechime merge

^a Semnalăm, în treacăt, cîteva mărunte greșeli de tipar : p. IX, n. 1 : XV, 3, 3 pentru XV, 3, 2 ; p. XXX : § 25—32 pentru § 26—32 ; p. XXI, n. 5 și p. LXXIII : Der Scipionenkreis.

pnă la sec. al IX-lea, arătnd înrudirea dintre ele precum și modificările suferite de acestea în procesul de transmitere. Clasificarea manuscriselor în trei grupe și raportarea lor la un arhetip din sec. I—II a fost însă contestată de critică.

Astfel, Fr. Leo în recensia sa (1904) la ediția a II-a K.H. recunoaște doar două categorii corespunznd respectiv grupei II și III K.H. Pe aceeași linie merge și elevul său Vollmer (1907) într-un memoriu preliminar al ediției sale, care stabilește tot două categorii, corespunzătoare respectiv grupei I—II și III K.H., și reprezentnd două copii din sec. al IX-lea al unui unic exemplar antic.

Fr. Klingner menține această simplificare necesară, dar încearcă să o justifice și să limpezească filiația, distingnd cu prudență tradiția medievală de cea antică, a cărei reconstituire rămne încă o dilemă a viitorului. În acest scop el folosește drept criterii: greșelile de scriere caracteristice grupelor de manuscrise, modalitatea proprie de alegere a variantelor, ordinea cărților și titlurilor poeziilor lirice care, folosind o terminologie grecească, *uocabula graecanica*, provenită din antichitate, menționau destinatarul, tipul tematic, stilistic și metric. Importanța acestui criteriu, semnalat deja de o serie de cercetători ca Zarncke (1880—1881), Keller (1910), Teichmüller (1911) și Villeneuve (1927), este pus în deplină valoare de Fr. Klingner.

Autorul nostru ajunge la concluzia că tradiția manuscriselor horațiene se bazează pe două grupe fundamentale, net opozabile, notate de el cu Ξ (II—K.H., I Vollmer) și Ψ (III K.H., II Vollmer). Grupa I K.H., notată cu Q , este socotită de Fr. Klingner ca derivată din primele două.

Un punct decisiv în această demonstrație îl are și plasarea mss. *R*, *Vaticanus Reginae*, din sec. IX, atribuit de K. H. grupei I, considerat de Leo ca intermediar între cele două categorii ale sale iar de Vollmer ca aparținnd grupei II (III K.H.).

Fr. Klingner, folosind și partea neluată în seamă de înaintașii săi (Sat. II, 1, 16—II, 8, 95), a cărei autenticitate o dovedește, consideră pe *R*, în ansamblul său, ca derivat din Q și Ψ .

Pe lângă toate acestea, savante și laborioase operații de tehnică filologică, Fr. Klingner a utilizat în cele trei ediții ale operei lui Horațiu și criticile aduse lucrării sale, precum și contribuțiile științifice contemporane la înțelegerea poetului, viznd în permanență, dincolo de litera textului, actul interpretării.

Pasiunea filologului-artist a dăruit cercetărilor lui Horațiu un prețios și, pnă astăzi, neegalat instrument de lucru.

M. Nichita

TITE-LIVE, *Histoire Romaine*, tome XXXI, Livres XLI—XLII. Texte établi et traduit par Paul Jal, Paris, Les Belles Lettres, 1971, XCII+233 p.

Interesul cititorilor și al editorilor lui Titus Livius se îndreaptă adesea, nu fără temeii, fie asupra istorisirilor arhaice ale decadelor întâi, fie asupra evocării atât de dramatice a războiului cu Hanibal. Mai degrabă vitregită din acest punct de vedere, decada a cincea (sau, mai bine-zis, ceea ce ni s-a păstrat din ea, anume: Cartea 41 lipsită de prima ei jumătate, Cartea 42 completă, Cărțile 43—44 cu lacune întinse și Cartea 45 lipsită de sfârșit), consacrată în principal celui de-al treilea război împotriva Macedoniei, s-a bucurat mai rar de atenția specialiștilor. Într-adevăr, aparițiile din veacul nostru se rezumă la retipăriirile, în editura Teubner, Berlin, prin grija lui M. Müller și a lui W. Heraeus, a vechii ediții a lui W. Weissenborn (1906 și 1921), la ediția comentată, din colecția Weidmann, datorată aceluiași W. Weissenborn, revăzută de H. J. Müller și O. Rossbach, la ediția lui E. T. Sage și A. C. Schlesinger (Loeb Classical Library,